

1. ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΧΩΡΙΚΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΗΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ

Μέσο: .....ΤΑ ΝΕΑ_ΠΡΟΣΩΠΑ

Ημ. Έκδοσης: ...12/09/2020 Ημ. Αποδελτίωσης: ...12/09/2020

Σελίδα: 5

Innews AE - Αποδελτίωση Τύπου - <http://www.innews.gr>

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΧΩΡΙΚΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΗΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «HOMEACROSS», ΠΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΕΙΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ, ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ ΜΕΛΕΤΟΥΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΣΤΗΝ ΙΩΝΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΜΕΙΝΑΡΙΑ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΩΝ ΓΕΙΤΟΝΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ

Σε μια μικρή πλατεία στο παζάρι των Βουρλών, δίπλα σε έναν γέρικο πλάτανο, στέκεται μια μνημειακή στήλη τοποθετημένη στις αρχές του 20ού αιώνα, μετά τις εκποτίσεις του ελληνικού πληθυσμού. Στο πάνω της μέρος φέρει σκαλισμένη μια επιγραφή σε οθωμανικά τουρκικά (σε αραβική γραφή). Καθώς στέκομαι μπροστά της με δύο τούρκους αρχιτέκτονες τον Απρίλιο του 2012, ένας ηλικιωμένος Τούρκος μάς ρωτάει με παιχνιδιάρικη διάθεση εάν μπορούμε να τη διαβάσουμε, γνωρίζοντας ότι οι νέες γενιές δεν διαβάζουν την αραβική γραφή. Όταν τη συλλαβίζω διστακτικά, απλώνει το χέρι να με συχαρεί και προς έκπληξή του μαθαίνει από τους δύο φίλους ότι είμαι Ελληνίδα. Το παράδοξο δεν του διαφεύγει: μια στήλη που τοποθετήθηκε για να επισφραγίσει την έξοδο του ελληνικού πληθυσμού, 90 χρόνια μετά στέκεται απρόσιτη σε αυτούς στους οποίους απευθύνεται και αποκωδικοποιείται από αυτούς που οφείλουν να απουσιάζουν. Ποιος κρατά το κλειδί της ιστορίας;

Λίγα χρόνια αργότερα, διδάσκω στο Πανεπιστήμιο Izmir Institute of Technology (IYTE) της Σμύρνης. Στο πλαίσιο ενός μαθήματος αρχιτεκτονικού σχεδιασμού επισκεπτόμαστε ένα χωριό έξω από την Πέργαμο. Μια συνάδελφος, γέννημα θρέμμα Περγαμινή, διοργανώνει μια επίσκεψη με τους φοιτητές στον αρχαιολογικό χώρο της ακρόπολης. «Θα δεις», μου λέει με γνήσιο ενθουσιασμό, γνωρίζοντας ότι έχω ζήσει κάποια χρόνια στην Αθήνα, «η δική μας ακρόπολη είναι πιο εντυπωσιακή από τη δική σας!» Χαμογελώ αμήχανα – μίπως δεν είναι και οι δύο ακρόπολεις «δικές μου», αυτονόητη κληρονομιά της χώρας μου; Όταν φτάνουμε εκεί, αντικρίζω για πρώτη φορά αυτόν τον εκπληκτικό χώρο, για τον οποίο δεν γνωρίζω παρά ελάχιστα, και σιωπώ περιπλανώμενη ανάμεσα στα αρχαία. Εν

ΤΗ ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΑΜΥΓΔΑΛΟΥ

τω μεταξύ, η συνάδελφος Ψίκη αναλύει με λεπτομέρεια στους φοιτητές την αρχαιοελληνική ιστορία ενός τόπου που αντίκριζε και σκαρφώλων καθημερινά από τα παιδικά της χρόνια. Μου έρχεται στον νου η εικόνα του ηλικιωμένου Τούρκου – τώρα ποιος κρατά το κλειδί της ιστορίας;

Τα βιώματα αυτά και άλλα παρόμοια δεν εμπίπτουν στο αμιγώς επιστημονικό αντικείμενο του ερευνητικού προγράμματος HOMEACROSS (Space, memory and the legacy of the 1923 Population Exchange between Greece and Turkey), το οποίο έλαβε πενταετή χρηματοδότηση από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Ερευνας (ERC) στο πλαίσιο του προγράμματος Επιχορηγήσεις Εκκίνησης (Starting Grants 2020) και θα ξεκινήσει στις αρχές του 2021 στο **Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ)**. Είναι όμως η γενεσιουργός και κινητήρια δύναμη αυτής της έρευνας, η οποία έχει στόχο να καταγράψει το χωρικό και αρχιτεκτονικό αποτύπωμα της Ελληνοτουρκικής Ανταλλαγής Πληθυσμών στις περιφέρειες Αττικής και Ιωνίας. Στην Ιωνία, η εξαμελής ομάδα του έργου θα μελετήσει ελληνικούς οικισμούς και μνημεία που ζέμειναν πίσω και είτε εγκαταλείφθηκαν είτε επανακατοικήθηκαν από μουσουλμάνους πρόσφυγες των Βαλκανικών Πολέμων ή ανταλλαγέντες από τη Μακεδονία και την Κρήτη. Εκκλησίες που έγιναν τζαμιά, σχολεία που ερειπώθηκαν, σπίτια που στέγασαν εκποτισμένους της άλλης πλευράς, αρχαία που έγιναν κομμάτια αφηγήσεων

Μικρασιάτισσες
ράβουν στο Θασείο το
φθινόπωρο του 1922

και αναμνήσεων, ελληνικά τοπωνύμια που επιβίωσαν αυτούσια ή μεταλλαγμένα.

Στην Αττική, η έρευνα εστιάζει σε ό,τι απέμεινε από τις προσφυγικές γειτονιές – είτε αυτές δημιουργήθηκαν εκ των άνω, με μαζικές δημοφιλικές κατοικίες και ξύλινα παραπήγματα της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων και του υπουργείου Πρόνοιας, είτε από τους ίδιους τους πρόσφυγες, οι οποίοι έφτιαξαν αυτοσχέδια καταλύματα όπου μπόρεσαν να βρουν λίγη διαθέσιμη γη. Πέρα από τη στέγασση, το έργο HOMEACROSS διερευνά και την αναδημιουργία της μικρασιατικής ταυτότητας στον αττικό χώρο: εκκλησίες που ανοικοδομήθηκαν – όπως η Αγία Φωτεινή στη Νέα Σμύρνη, στην οποία μάλιστα το τέμπλο είναι το αυθεντικό μιας άλλης ομυρναϊκής εκκλησίας, αυτής του Ευαγγελιστού Ιωάννου –, ονόματα που ξαναδόθηκαν, ιδρύματα που μεταφέρθηκαν αυτούσια – όπως η Ευαγγελική Σχολή – ή δημιουργήθηκαν εξ αρχής για να διατηρήσουν τη μνήμη της Ιωνίας. Ένας από τους στόχους του έργου είναι να δημιουργηθεί ένας χάρτης προσβάσιμος στο κοινό, στον οποίο ο κάθε χρήστης θα μπορεί να πλοηγηθεί στις περιοχές μελέτης και να μελετά τα πορίσματα της έρευνας.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΣ. Η επιτόπια έρευνα θα συνοδεύεται από συστηματική αρχαιολογική έρευνα – και ιδιαίτερης μνείας χρήζει το πρωτογενές υλικό που θα μελετήσουμε στο Αρχείο Προφορικής Παράδοσης του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών (ΚΜΣ). Το αρχείο αυτό περιλαμβάνει χιλιάδες συνεντεύξεις με πρόσφυγες οι οποίες πραγματοποιήθηκαν τις δεκαετίες 1930 με 1960 σε αυτές τις πυκνογραμμένες, κειρόγραφες σελίδες, οι συνεργάτες του κέντρου απαθανάτισαν περιγραφές των προσφύγων από τα σπίτια τους, τα βουά και τα ρυδία που όριζαν την καθημερινότητά τους, τις ετίσιες γιορτές, τις εκκλησίες και τα σχολεία τους. Από εκείνους μαθαίνουμε πως τα σπίτια του Γκιούλμαζε μστέκανε όμορφα,

δίπατα, και από πάνω κάναν δώματα, από ένα σκληρό ασπριδερό χώμα που το 'λεγαν γκερένι, και σκάβαν και το 'βγαζαν όζω από το χωριό» πως το χωριό του Γκιούλμαζε «πίτανε πραινόν» (ανατολικό) και πως «ακριβώς από το ανατολικό σημείο, σαν είναι ισημερία, ο ήλιος βγαίνει από μέσα από τα Βουρλά». Ο συνεντευξιαστής όμως καταγράφει και σε κάποιο βαθμό τις συνθήκες ζωής του πρόσφυγα στη νέα πατρίδα. Για τα Κουντουριώτικα, για παράδειγμα, διαβάζουμε πως η πληροφοροπύριτρα ζει «σ' ένα μικρό τακτικό και καθαρό δωματάκι, από κείνα των συνοικισμών, που με πρώτη ματιά καταλαβαίνεις ότι μέσα εκεί γίνονται όλες οι δουλειές, ύπνος, φαί, μαγείρεμα, μπάνιο κ.λπ.». Οι ζωντανές αυτές περιγραφές συμπληρώνουν την αρχιτεκτονική αποτύπωση και τη μελέτη άλλων αρχείων για να μας επιτρέψουν να ανασυστήσουμε τα «Τοπία της Ανταλλαγής».

Και στις δύο πλευρές του Αιγαίου θα λάβουμε υπόψη και θα επεκτείνουμε σημαντικές υπάρχουσες έρευνες – για παράδειγμα, πρόσφατα και παλαιότερα έργα του ΕΜΠ για την ιστορία και ανάδειξη των προσφυγικών και εκδόσεις μικρασιατικών συλλόγων για την Ιωνία. Η ομάδα θα συμπεριλάβει και θα συνεργαστεί με έλληνες και τούρκους αρχιτέκτονες, αρχαιολόγους, ιστορικούς και πολιτικούς επιστήμονες.

Χαρτογραφώντας ερείπια, σκαλίζοντας αρχαία και μιλώντας με τωρινούς κατοίκους των τόπων και τοπίων της Ανταλλαγής, στοχεύουμε να συμβάλουμε ουσιαστικά στη συζήτηση για τη μνήμη, τον Άλλο, τις ταυτότητες που διαμάχονται και τη διάσωση αυτής της κληρονομιάς με σύζήτησή που το 2022 και το 2023, στην εκατονταετηρίδα των γεγονότων αυτών, αναμένεται να επανέλθει στο προσκήνιο.

Η δρ Καλλιόπη Αμυγδαλού είναι ιστορικός αρχιτεκτονικός και μεθοδολογική ερευνήτρια στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών. Από τον Φεβρουάριο του 2021 θα διεκτείνει το πρόγραμμα HOMEACROSS στο **ΕΛΙΑΜΕΠ**